

УДК 37.013.83

КАТЕГОРІЯ «ДОРΟΣЛА ЛЮДИНА» ТА ЇЇ ОСОБЛИВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ В КОНТЕКСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В РАМКАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Ісаєва О.А., аспірант
кафедри педагогіки та управління освітою
Донецький національний університет імені Василя Стуса

У статті комплексно аналізується базове поняття, необхідне під час здійснення наукових досліджень у сфері андрагогіки, – категорія «доросла людина». Послідовно наводяться визначення, які надаються йому західними, російськими й українськими дослідниками. Вивчаються різні підходи до хронологічного окреслення меж дорослості. При цьому автор погоджується, що в цьому випадку неможливо спиратися виключно на вікові обмеження: набагато більше значення мають соціальні ролі, які особистість починає виконувати і які стають показником переходу до дорослого життя. Окремо аналізуються специфічні риси дорослої людини, що мають вплив на її залучення до навчальних процесів (наявність досвіду та мотивації, обмеженість у часі тощо). Особлива увага приділяється окремій категорії дорослих осіб – педагогічним працівникам, які залучаються в освітній процес у форматі підвищення кваліфікації.

Ключові слова: доросла людина, дорослість, андрагогіка, соціальна роль, навчальний процес, повноліття, соціальна зрілість, викладач, підвищення кваліфікації.

В статье комплексно анализируется базовое понятие, необходимое при осуществлении научных исследований в сфере андрагогики, – категория «взрослый человек». Последовательно приводятся определения, которые предоставляют западные, российские и украинские исследователи. Изучаются различные подходы к хронологическому определению границ взрослости. При этом автор соглашается, что в данном случае невозможно опираться исключительно на возрастные ограничения: гораздо большее значение имеют социальные роли, которые личность начинает играть и которые становятся показателем перехода к взрослой жизни. Отдельно анализируются специфические черты взрослого человека, которые влияют на его вовлечение в учебный процесс (наличие опыта и мотивации, ограниченность во времени и т. п.). Особое внимание уделяется отдельной категории взрослых лиц – педагогическим работникам, которые привлекаются в образовательный процесс в формате повышения квалификации.

Ключевые слова: взрослый человек, взрослость, андрагогика, социальная роль, учебный процесс, совершеннолетие, социальная зрелость, преподаватель, повышение квалификации.

Isaieva O.A. THE CATEGORY “AN ADULT MAN” AND ITS SPECIAL CHARACTERISTICS IN THE CONTEXT OF THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN QUESTIONNAIRE OF QUALIFICATION OF PEDAGOGICAL EMPLOYEES

In the article the basic concept, necessary for the implementation of scientific research in the field of andragogy – the category “adult person”, is comprehensively analyzed. The definitions given by Western, Russian and Ukrainian researchers are consistently given. Various approaches to the chronological determination of the boundaries of adulthood are being studied. At the same time, the author agrees that in this case it is impossible to rely solely on age limitations - social roles play a much greater role, which the person begins to play, and which become an indicator of the transition to adulthood. Separately, the specific features of an adult are analyzed, which affect his involvement in the learning process (experience and motivation, limited time and etc.). Particular attention is paid to a separate category of adults - pedagogical workers, who are involved in the educational process in the form of advanced training.

Key words: adult person, adulthood, andragogy, social role, learning process, age, social maturity, teacher, professional development.

Постановка проблеми. Андрагогіка як галузь педагогічної науки, що присвячена вивченню проблематики освіти дорослих, як і будь-яка інша наукова сфера, базується на низці ключових понять. Саме вони формують предмет та об'єкт наукової андрагогічної роботи, впливають на теоретичні дослідження і практичну діяльність в освітньому процесі.

У цьому контексті ключовим для андрагогіки є визначення терміна «дорослість», що

має окреслити межі осіб, які підпадають під її вивчення. Різні підходи до формулювання термінологічної бази створюють деякі незручності, що можна виправити виключно комплексним аналізом широкого кола джерел із питання, порівнянням точок зору експертів і формуванням загальної концепції. Фактично це фундаментальне поняття має бути покладене у вивчення будь-якого специфічного аспекту андрагогічного навчального процесу у вигляді залучення в педаго-

гічну роботу освітніх працівників, шкільних учителів тощо. Лише його всебічне концептуальне дослідження як базового елемента наукового пошуку дає змогу в майбутньому досягнути успіху в аналізі окремих складників відповідної викладацької діяльності.

Не можна сказати, що це питання не висвітлювалося вітчизняною наукою. Утім, на нашу думку, наукові термінологічні суперечки мають підсилюватися більш ширшим залученням понять за авторством західних експертів. Також їх варто актуалізувати виведенням із термінології специфічних рис уже самого андрагогічного навчального процесу, джерелом яких є характерні для дорослої людини компоненти, що впливають на її особистість і підхід до навчання. Особлива увага в контексті специфіки цієї роботи концентрується навколо особливостей сприйняття представників освітньої сфери. Це вимагає наукової розробки цієї проблематики на стику наук педагогіки, психології та соціології – завдання, якому до цього часу українські дослідники не приділяли багато уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення термінологічної бази є запорукою будь-якої успішної наукової діяльності. З огляду на це, неважко зрозуміти, що поняття «дорослості», яке є фундаментальним для науки андрагогіки, відображено в багатьох працях провідних науковців – представників як західної, так і американської наукової шкіл. Серед робіт американських дослідників передусім варто відзначити наукові розробки М.Ш. Ноулса – своєрідного «батька» андрагогіки [5; 12]. Безперечно, його доробки лежать в основі більшості теоретичних положень спеціалістів-теоретиків у галузі освіти дорослих. Г. Даркенвальд та С. Меррієм у дослідженні також звертаються до термінологічних понять [11]. Найбільш повно це питання серед представників російської наукової школи вивчають С. Змеєв та С. Вершловський [2; 3]. Свій внесок у розробку теоретичної бази андрагогіки зробили В. Онушкін і Є. Огарьов, які розробили спеціальний міждисциплінарний словник із термінології [6]. Особливості та специфіку навчання дорослих вивчали Н. Васягіна [1] та О. Топоркова. Остання використовує задля цього досвід і приклад Великобританії [10]. Серед українських педагогів виключно термінологічній проблематиці андрагогіки присвячена стаття О. Сандецької [8]. Також вона опосередковано розглянута в докторській дисертації Л. Тимчук [9]. Захищена у 2016 році, ця робота є найбільш актуальним внеском української науки у вивчення специфіки навчального процесу для дорослих

осіб. Психологічні аспекти освіти дорослих вивчалися як радянською педагогічною наукою, так і сучасними українськими дослідниками. У першому випадку мова йде про книгу Ю. Кулюткіна «Психологія та освіта дорослих» [4], у другому як приклад можна навести статтю С. Панченко «Психологічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчання» [7].

Постановка завдання. Метою статті є всебічний розгляд специфіки категорії «доросла людина» з погляду педагогічної науки в контексті реалізації процедури підвищення кваліфікації для викладачів. Задля цього пропонується розв'язати такі наукові завдання: проаналізувати термін «дорослість» із погляду його формулювання різними науковцями та експертами, визначивши спільні риси й характеристики в їхніх підходах; визначити основні фактори, що формують поняття «дорослість»; вивчити специфічні риси дорослої особистості, які прямо та опосередковано впливають на організацію й форми навчального андрагогічного процесу; дослідити еволюцію пізнавальної активності дорослих людей із психологічного погляду; визначити особливості залучення у відповідні процеси педагогів – шкільних учителів – як окремої соціальної категорії, яка відзначається окремими притаманними характеристиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконання поставлених завдань пропонується розпочати з теоретичної розробки термінологічного питання в його найширшому вигляді. Так, у міжнародному універсальному форматі в рамках становлення загальноосвітньої концептуальної доктрини розвитку андрагогіки тлумачення поняття «доросла людина» запропоноване на Генеральній сесії ЮНЕСКО в Найробі в 1976 році. Згідно з ним, дорослим було прийнято називати будь-яку людину, що визнана дорослою в тому суспільстві, до якого вона належить [8, с. 233].

Один із засновників андрагогіки М.Ш. Ноулз виділяв соціологічне та психологічне визначення дорослої людини. У першому випадку він уважав, що дорослою можна вважати особу, яка поводить себе відповідним чином, тобто грає дорослі соціальні ролі – працівника, подружжя, батька, відповідального громадянина, солдата. У другому випадку мова йшла про наявність у людини відповідної дорослої самосвідомості. Отже, М.Ш. Ноулз доводив висновку, що людина є дорослою тією мірою, якою вона сприймає себе відповідальною за власне життя [5].

Схоже визначення дає британець М. Тайт, який зараховує до категорії дорос-

лих людей осіб, які досягли фізичної зрілості, здатні себе забезпечити, мешкають окремо від батьків, мають власних дітей і відіграють велику роль у прийнятті життєво важливих рішень [10].

Американські вчені Г. Даркенвальд та С. Меррієм вважають, що дорослою є людина, яка вийшла з ролі учнів денної форми навчання – дитячої та підліткової соціальної ролі – і взяла на себе роль працівника, чоловіка/дружини й/або батька. Отже, на їхню думку, дорослий – це особа, яка відіграє соціально значущі продуктивні ролі й несе відповідальність за власне життя [11, с. 8]. Урешті-решт ці дослідники пов'язують стадію дорослішання не з конкретними віковими обмеженнями, а із соціально-психологічними факторами. Останні, з одного боку, усвідомлюються самою людиною, а з іншого – визнаються суспільством і виявляються в громадському житті.

Французький дослідник освіти дорослих Р. Муккіеллі називає дорослими тих чоловіків і жінок, які ввійшли в професійне життя, взяли на себе активні соціальні ролі та сімейні зобов'язання, вийшли з того типу стосунків залежності й того типу мислення, які характерні для дитинства й отрочства, і вступили в соціальні стосунки іншого типу взаємозалежності. На думку дослідника, дорослими є ті, хто вже взяв на себе обов'язок організації свого життя й володіє досить прагматичним, реалістичним розумінням своєї соціальної належності, становища, можливостей і прагнень [8, с. 235].

За визначенням В. Онушкіна та Є. Огарьова, дорослість – це період життя людини, який настає після юності й характеризується такими ознаками, як хронологічний вік, психофізіологічна та соціальна зрілість, повна громадсько-правова дієздатність, економічна самостійність, залучення до сфери професійної діяльності. Остання ознака передбачає наявність попередньої, тому може розглядатись як інтегральний критерій дорослості [6, с. 34].

За визначенням Ю. Кулюткіна, доросла людина – це насамперед соціально сформована особистість, здатна до самостійного й відповідального прийняття рішень згідно з нормами та вимогами суспільства. Вона є суб'єктом суспільно-трудової діяльності, веде самостійне виробниче, громадське та особисте життя, може приймати рішення й активно регулювати власну поведінку [4, с. 12].

На думку О. Топоркової, дорослою можна вважати людину, яка досягла фізіологічної, психологічної та соціальної зрілості, оволоділа певним життєвим досвідом, зрілим і зростаючим рівнем самосвідомості.

Доросла особистість виконує ролі, які суспільство традиційно зараховує до дорослої сфери життя, і бере на себе повну відповідальність за свою поведінку – як моральну, так і економічну [10].

На думку Н. Міцкевич, позицію дорослої особи як суб'єкта різного роду соціальної діяльності формують її залучення у сферу професійної праці, динамічна зміна світу з його глобальними проблемами, наявність у людини цілісної позиції, яка має інерційний характер [1, с. 11].

С. Змеєв трактував дорослу людину як особу, яка виконує соціально значущі продуктивні ролі громадянина, працівника та члена сім'ї. У цьому контексті вона володіє фізіологічною, психологічною, соціальною, моральною зрілістю, відносною економічною незалежністю, певним життєвим досвідом і рівнем самостійності, який є достатнім для відповідальної самокерованої поведінки. Таке визначення можна вважати найбільш комплексним і таким, що підсумовує результати теоретичної роботи інших дослідників [3, с. 65].

Надзвичайно широким є визначення дорослості за С. Вершловським. Науковець наводить низку критеріїв і факторів, які визначають цей період життя людини. Він відзначає, що дорослою може вважатися особа, яка вміє приймати рішення, брати на себе відповідальність і переконувати; має життєвий досвід і відповідає за власні слова та дії; оцінює ситуацію і приймає конкретні рішення; правильно оцінює свої можливості й несе відповідальність за результат своєї діяльності; має освіту й може створювати родину; досягає поставлених цілей; має навички для певної якості життя; усвідомлено діє відповідно до вищого впливу, згідно з яким планує свої дії; вміє розв'язати конфлікт; досягла певного культурно-освітнього рівня, навичок, які використовуються в певній ситуації; здатна до самореалізації, спілкування з людьми і впливу на них через комунікацію; вступає в суспільні відносини із законом тощо [2, с. 3].

Виходячи з наведених вище визначень, підкреслимо, що викладацький склад закладів освіти, безсумнівно, відповідає всім окресленим експертами критеріям. Сама сутність здійснюваної ними роботи вимагає від них емоційної зрілості, розважливості, відповідальності за власні слова та дії, здатності приймати рішення. Критерії морально-психологічного плану, які висуваються до педагога в рамках його підготовки до роботи з дітьми, визначають ступінь його дорослості. Той факт, що людина працює у сфері освіти, лише підкреслює

важливу соціальну роль, яку вона грає в суспільстві. Отже, вона має певні зобов'язання й, більше того, готовність їх виконувати. Характер навчальної роботи вимагає від педагога відповідності певному культурному рівню (при цьому це стосується не лише його профільного предмета) і здатності до спілкування з людьми (наявності специфічних комунікаційних навичок, які необхідні для розповсюдження інформації школярам). Загалом відзначимо, що сутність професії вчителя розширює рамки дорослості для представників цієї професії, оскільки означені особи відповідають не лише за свою долю (як і будь-який інший професіонал, який здійснює трудову діяльність у певній галузі), а й певною мірою за становлення, перспективну успішну самореалізацію своїх учнів.

Варто відзначити, що навіть вікові обмеження поняття «доросла людина» по-різному визначаються науковими школами й окремими теоретиками. Наприклад О. Степанова зараховує дорослість життя людини до періоду 18–40 років [9, с. 45]. Отже, початковою точкою стає повноліття й отримання базової освіти, після чого людина традиційно розпочинає самостійне життя – в рамках працевлаштування або ж профільного навчання у вищих навчальних закладах. Цікаво, що в англійській мові терміни «дорослість» і «повноліття» є подібними – обидва визначається одним словом «adulthood». Верхня межа є досить низькою, що визначає розподіл дослідником понять «дорослість» і «старість». Отже, О. Степанова наполягає на тому, що дорослий період – це етап найбільш активного життя людини. Він триває до того моменту, коли фізичні та психологічні фактори знижують працездатність, починають негативно впливати на схильність до самореалізації та професійного зростання.

Ю. Кулюткін натомість розширює межі цього поняття до 16–70 років, протиставляючи дорослому життю виключно юність [4]. Нижня межа формується адміністративно-юридичними факторами – розповсюдженим віком отримання ідентифікаційних документів (паспорта) і ступенем відповідальності за здійснені злочинні дії. Б. Ананьїн та Д. Бромлі загалом дотримуються подібної позиції. Утім вони надають дещо модернізовані вікові обмеження поняття «дорослість» – від 21 до 65 років. Із погляду правосу́б'єктності підвищення нижньої межі відповідає повній юридичній дієздатності й отриманню всього комплексу прав. З огляду на учасників навчального процесу у вищій школі, це дає підстави вважати дорослими лише тих осіб,

які або отримали вищу освіту, або ж знаходяться на завершальному етапі цієї справи [9, с. 45]. Французький дослідник освіти дорослих Р. Муккіеллі ще більше підвищує нижню межу дорослого періоду життя людини – до 23 років [8, с. 235].

Саме останнє визначення найкраще відповідає застосуванню концепції дорослості до педагогічних працівників. Логічно, що освітянами є люди зі спеціалізованою вищою освітою, отже, ними можуть стати лише ті, хто присвятив кілька років свого життя її здобуттю. Це одразу ж обмежує нижню вікову межу цієї групи. Верхня межа формується проблематикою, в контексті якої вчителі становлять інтерес для андрагогіки. Мова йде про процес підвищення кваліфікації. Отже, ми говоримо про процедуру професійного вдосконалення, яка має відбуватися паралельно з традиційною трудовою діяльністю. Це обмежує верхню вікову межу досліджуваної групи дорослих здатністю її представників виконувати свої професійні обов'язки. Отже, в контексті специфіки залучення до процесу освіти дорослих представників навчальних шкіл ми маємо звернути увагу на той факт, що об'єктом нашого наукового пошуку стає лише обмежена за віковими критеріями спеціальна категорія загального класу дорослих представників певного суспільства.

Відзначимо, що визначення дорослості віком стикається з низкою проблем, які не дають змоги говорити про комплексність цього підходу. Передусім мова йде про недосконалість використання формальних і юридичних критеріїв. Так, у різних країнах вік повноліття відрізняється. До цього варто додати, що навіть у рамках однієї країни ситуація є неоднозначною. Наприклад, у Великобританії дорослими зазвичай вважаються люди, які отримують право голосувати на виборах. Це відбувається по досягненні вісімнадцятирічного віку, хоча в минулому таке право надавалось на три роки пізніше. Водночас із погляду соціальних ролей деякі з них потребують спеціальної освіти, на яку також іде щонайменше ще три роки. З іншого боку, деякі ролі, які традиційно закріплюються за дорослими особами, такі як створення власної родини або повна робоча зайнятість, можуть виконуватися людьми й до вісімнадцятиріччя [10].

У контексті андрагогіки поняття дорослості має значення з погляду специфіки навчального процесу для цієї категорії людей. Для педагога надзвичайно важливо розуміти, що дорослий учень суттєво відрізняється від недорослого. Це, у свою чергу, вимагає застосування іншого підходу до

нього, заснованого на комплексному розумінні цих відмінностей і специфіці освітніх потреб. На цьому наполягає Н. Толкачова, яка заявляє про вияви суб'єктності дорослої людини в усіх аспектах її життєдіяльності, в соціальній взаємодії та передачі особистісного і професійного досвіду [1, с. 11].

М. Ноулз виокремлює такі особливості, які він вважає характерними для дорослого учня:

- «потреба знати» – дорослий, перед тим як приступити до навчання, потребує знати, для чого йому це потрібно.

- самосвідомість – уявлення про себе як залежну істоту, яка згодом перетворюється на самоспрямовану особистість;

- досвід, який визначається як багате джерело навчання;

- «готовність до навчання» – зв'язок із соціальними завданнями, які постають перед людиною в процесі її розвитку;

- «орієнтація в навчанні» – прагнення до негайного застосування отриманих знань [12, с. 57–61].

Найбагатшим джерелом навчання видатний американський андрагог вважає самих дорослих, оскільки вони мають ту основу, на якій може будуватися майбутній процес навчання. У зв'язку з цим М. Ноулз особливо наголошував на необхідності використання досвіду учнів, оскільки дорослі ототожнюють себе з досвідом, який вони мають. Учений стверджував, що доросла людина, на відміну від дитини, має не предметно-орієнтований, а практично-орієнтований підхід до навчання. Це означає, що дорослі зацікавлені щось вивчати лише до тієї міри, до якої, на їхню думку, це допоможе їм у виконанні завдань чи вирішенні проблем, що постають перед ними в реальному житті [12, с. 61].

Підсумовуючи здобутки М. Ноулза та говорячи про характеристики, які відрізняють дорослого від представника освітньої діяльності, С. Змеєв відзначає такі твердження:

- дорослий усвідомлює себе все більш самостійною, самокерованою особистістю;

- дорослий накопичує все більший запас побутового, професійного, громадського досвіду, який стає важливим джерелом його навчання. При цьому він може мати як позитивний, так і негативний вплив на навчальний процес, в останньому випадку це заважає сприйняттю нової інформації [10];

- дорослий, залучений до навчального процесу за власним бажанням, має високу мотивацію до отримання знань, оскільки з їх допомогою прагне вирішити свої життєво важливі проблеми й досягти конкретної

мети. У результаті зв'язок освіти дорослої людини з її практичними життєвими потребами спонукає дорослого займати активну позицію суб'єкта навчання, де поняття «суб'єкт» тлумачиться як носій предметно-практичної діяльності й пізнання, «активний діяч», джерело свідомої, цілеспрямованої активності [7];

- Дорослий прагне до невідкладної реалізації отриманих знань, умінь, навичок і якостей;

- навчальна діяльність дорослого значною мірою зумовлена часовими, просторовими, професійними, побутовими, соціальними факторами. Доросла людина зазвичай навчається без відриву від професійної діяльності, а виконання інших – на зразок родинних – соціальних ролей ще більше обмежує її навчальні ресурси [3, с. 65].

Серед психологічних особливостей дорослих людей, які є передумовами успішного навчання, А. Роджерс визначив потенціал до навчання й актуальність предмету навчання для людини, підсилену відсутністю загроз її особистості. Найпоширенішим на практиці методом він уважав навчання дією, яке при збереженні відкритості досвіду сприяло активному залученню до навчання особистості, що в результаті викликає зміни в усій структурі самоорганізації навчального процесу [7].

О. Ерліх, у свою чергу, писав, що специфіка процесу навчання дорослих визначається ще кількома унікальними факторами, а саме:

- зміщенням акцентів із передачі знань до забезпечення умов, необхідних для оволодіння засобами самостійної взаємодії з різними аспектами реальності в рамках самоосвіти й професійного розвитку;

- моделюванням обмежених часових рамок;

- забезпеченням у рамках навчального процесу потреби студентів у формальному та неформальному спілкуванні [1, с. 11].

Специфіка залучення в освітній процес викладацьких кадрів визначається тим фактом, що в рамках процесу підвищення кваліфікації вчителі повинні виконувати незвичну для себе соціальну роль. Замість викладання, передачі інформації та знань, вони стають її отримувачами. З одного боку, це ставить складніше завдання перед педагогом, який керує відповідним процесом. Він працює з аудиторією, яка сама звикла навчати інших. У результаті він може зіштовхнутися з протидією з її боку, викликану складнощами в переосмисленні своєї позиції (невмінням окремих учителів виконувати роль учнів). З іншого боку,

сам факт залучення освітян до навчального процесу має надзвичайно важливе значення для зростання їхнього професіоналізму, підвищення якості роботи в аудиторії. Вони не лише отримують нові знання (чи вміння застосовувати новітні освітні практики, чи ознайомлення з новими теоретичними підходами до викладання або ж просто з останніми досягненнями науки в рамках їхньої галузі знань), а й здобувають надзвичайно цікавий досвід. Потрапивши за парту, виконуючи соціальну роль учня, вони в психологічному плані наближаються до розуміння становища дітей, із якими їм доводиться працювати у звичайному режимі професійної діяльності. Це сприяє налагодженню системи комунікації між учителем і класною аудиторією на підсвідомому рівні, допомагає особистісному зростанню педагога як підготовленого професіонала.

Варто відзначити, що за будь-якої класифікації дорослий період життя людини є довшим за юність. Протягом цього часу людина природно змінюється: процеси старіння організму призводять до того, що з віком багато його функцій поступово слабшають. Наприклад, знижуються зір і слух, погіршуються пам'ять і мислення, виникають труднощі зі сприйняттям нової інформації. Разом із тим необхідно відзначити, що з психологічного погляду здібності до навчання в дорослих людей суттєво не змінюються. При цьому в людей, зайнятих розумовою працею, вони зберігаються значно довше. Також треба взяти до уваги те, що в період до 35 років відбувається становлення цілісності функціональної основи інтелектуальної діяльності людини, а між 35 і 46 роками під впливом посилення жорсткості зв'язків між функціями та їх показниками відбувається зниження можливостей новоутворень. Це створює протиріччя, яке виражається в тому, що в умовах збереження високої інтелектуальної активності та продуктивності у звичних умовах професійної роботи виникають серйозні труднощі в опануванні нових видів діяльності [7].

Як чинники, від яких залежить інтенсивність старіння інтелектуальних функцій людини, психологи найчастіше називають обдарованість, яка виступає в якості внутрішнього чинника, й освіту – зовнішній чинник. Отже, якісна безперервна освіта дорослих стає важливою умовою не лише професійного, а й інтелектуального розвитку особистості [7]. Вона є цілеспрямованим пробудженням і задоволенням пізнавальної активності людини шляхом її долучення до знань, засобів їх отримання,

зберігання та практичного застосування [1, с. 12].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, попри розбіжності представників різних наукових шкіл щодо надання конкретного визначення терміна «доросла людина» й окреслення вікових рамок дорослості, ми бачимо, що всі вони базуються на поєднанні психологічно-соціальних і віково-фізіологічних ознак. При цьому перші превалюють над другими, оскільки саме здатність самостійно діяти в житті, завести і дбати про сім'ю, відповідати за свої вчинки та бути активним свідомим громадянином є першою ознакою дорослості. Утім у різних державах і суспільствах виконання всіх цих соціальних ролей може не збігатися за віком: подекуди в країнах так званого Третього світу люди дорослішають значно раніше, ніж у більшості розвинутих країн.

Доросла людина за рахунок певного життєвого досвіду, високої мотивації до практикоорієнтованого навчання та обмеження часового і просторового характеру на повноцінну участь у навчальному процесі перебуває в специфічних умовах. Це вимагає окремого й аргументованого підходу до роботи від працівників сфери освіти – андрагогів. Їхня роль і відповідальність є надзвичайно великими, оскільки вони не лише надають студентам нові знання. Участь у навчальному процесі сприяє активізації та підтриманню на належному рівні інтелектуальних здібностей дорослих осіб. Отже, навчальний процес виконує в цьому випадку не лише просвітницько-виховну, а й оздоровчо-тренувальну функцію.

Специфічною категорією дорослих осіб є представники освітнього сектору – педагоги. Зазвичай вони залучені до навчального процесу як інформатори у вигляді курсів із підвищення кваліфікації. До них застосовуються ті самі базові критерії та підходи, які визначають принципівий характер навчання дорослих. Водночас особливості їхньої власної професійної діяльності в освітній площині формують низку специфічних елементів планування організації навчального процесу для них самих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васягина Н.Н. Обучение взрослых: опыт и перспективы / Н.Н. Васягина // Педагогическое образование в России. – 2012. – № 2. – С. 9–12.
2. Вершловский С.Г. Взрослый как субъект образования / С.Г. Вершловский // Педагогика. – 2003. – № 8. – С. 3–8.
3. Змеев С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С.И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.

4. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых / Ю.Н. Кулюткин. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.
5. Ноулс М.Ш. Современная практика образования взрослых. Андрагогика против педагогики / М.Ш. Ноулс. – М., 1980. – 248 с.
6. Онушкин В.Г. Образование взрослых: Междисциплинарный словарь терминологии / В.Г. Онушкин, Е.М. Огарев. – СПб. ; Воронеж, 1995.
7. Панченко С.М. Психологічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчання / С.М. Панченко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – Вип. 3.
8. Сандецька О.О. Загальнопедагогічний аналіз поняття «дорослість» як етапу життя людини / О.О. Сандецька // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред.: М.Т. Мартинюк. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. 1. – 2011. – С. 231–238.
9. Тимчук Л.І. Становлення та розвиток андрагогіки як теорії і практики освіти дорослих : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / Л.І. Тимчук ; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2016. – 496 с.
10. Топоркова О.В. Особенности взрослого учащегося и их учет в организации процесса обучения (На материале дополнительного образования взрослых в Великобритании) / О.В. Топоркова // Новые образовательные системы и технологии обучения в вузе : межвуз. сб. науч. тр. – Волгоград : Политехник, 2001. – Вып. 7. – С. 211–216.
11. Darkenwald G.G. Adult Education: Foundations of Practice / G.G. Darkenwald, S.B. Merriam. – N.Y., 1982. – 280 p.
12. Knowles M.S. The Adult Learner: A Neglected Species / M.S. Knowles. – 4th ed. – Houston, London, Paris, Zurich, Tokyo : Gulf Publishing Company, 1990. – 293 p.